
Globalizace a další koncepce – hledání nových přístupů k mezinárodním vztahům

Philip G. Cerny

„Globalizace se týká světa, v němž po uvolnění směnného kurzu a rizika z prodlení existuje jednotná mezinárodní úroková míra.“

Samuel Brittan: The Financial Times, 6. června 1996

„... nejlépe bude, když budeme považovat současnou globalizaci v jejím nejširším smyslu za formu institucionalizace procesu ve dvou vrstvách, který zahrnuje univerzalizaci partikularismu a partikularizaci univerzalizmu.“

Roland Robertson: Globalizace: sociální teorie a globální kultura

Zpochybňování koncepce globalizace

Dimenze globalizace

V našem způsobu vnímání světa začala podstatná transformace. Vyjádřeno termíny použitými Thomasem Kuhnem (*Kuhn, 1962*), to, co bylo často prezentováno jako čtyři století „normální vědy“ v politice a v mezinárodních vztazích, tj. „vestfálské“ nebo „realistické“ chápání, které a priori postuluje, že klíčovými „hráči“ v mezinárodních vztazích jsou státy (později národy-státy), je zpochybňováno dostatečně širokým okruhem empirických výzkumů, při nichž se teoretici snaží systematicky nalézt alternativní „paradigma“ (přístup). V posledních letech se hlavním uchazečem o tento status stala globalizace.

V tomto domnělém „posunu k paradigmatu“ existují dva problémy. Prvním z nich je skutečnost, že staré paradigma je stále velmi živoucí. Koneckonců, jakmile se instituce a sociální struktury vykrystalizují, uzavřou se do určitých způsobů chování. Jak poznamenal Talcott Parsons (*Parsons, 1964*), elementy sociální změny musejí dosáhnout kumulativního prahu ještě předtím, než se existující systémy změní. Stát jako institucionální struktura tedy „neuvadá“ (*Hirst, Thompson, 1995; Boyer, Drache, 1996; Pauly, Reich, připravuje se k vydání*), ale ve skutečnosti má nové a komplexnější funkce v našem otevřenějším a vzájemně závislém světě (*Cerny, 1990*). Druhým problémem je skutečnost, že globalizace sama o sobě je „prchavým“ pojmem, který je velmi zpochybňován jak ve smyslu své skutečné existence (byla popsána další možná alternativní paradigmatu), tak své základní formy.

Pokud se týká podstaty, pojem globalizace je pro některé vědce (jako např. pro výše zmíněného Brittana) jak vymezený, tak jasně definovaný, a to s jednoduchým (někdy až jednorozměrným) jádrem nebo hnací silou (např. konvergence úrokové míry nebo cen na burze či revoluce v informační technologii). Avšak pro jiné vědce představuje kvalitativně novou úroveň vývoje lidské společnosti. Na jiné analytické úrovni se globalizace velmi často považuje za proces konvergence, homogenizující síly, kdy se ve zmenšujícím světě stávají sociální, ekonomické a politické struktury stále podobnějšími. Stále více analytiků však tvrdí, že globalizace je v podstatě komplexním a „heterogenizujícím“ (dokonce polarizujícím) fenoménem (*Radice, 1996*).

Komplexnost znamená přítomnost mnoha spletilých součástí. Může znamenat velmi vyspělou a elegantně koordinovanou strukturu, ale také může znamenat, že se různé části špatně spojují, což vede k tření a dokonce k entropii. Globalizovaný svět je komplexem na mnoha úrovních a vytváří se v rámci již existujícího komplexního sociálního, ekonomického a politického kontextu. Mnoho různorodých rozměrů konvergence a divergence může koexistovat a koexistuje. Ekonomové a ekologové hovoří podobně o „globální lokalizaci“ (někdy nazývané „glokalizací“) vyjádřené sloganem: „Uvažuj globálně, jednej lokálně.“ Rozdílné trhy, firmy a ekonomické sektory jsou organizovány různým způsobem, buď kvůli imperativům trhu a hierarchii (Williamson, 1975; Williamson, 1985), nebo jako výsledek sociálně-strukturálních dějů (Granovetter, 1985; Granovetter, 1992). Vlastníci kapitálu tyto kategorie velmi přesně „arbitrují“, protože jsou různě strukturovány a poskytují různou míru návratnosti. Ještě problematictější jsou subnacionální, transnacionální a supranacionální etnické rozpory, tribalismus a jiné znovuoživené nebo vytvořené identity a tradice (Comaroff, Comaroff, 1991), které vzkvétají díky vlně rozkladu národních identit, národních ekonomik a národní státní politiky charakteristické pro „globální éru“.

Čím větší bude rozsah stukturovaného akčního pole, tím diferencovanější budou probíhající procesy a komplexnější „hry“, které se na něm hrají (Cerny, 1993; Cerny, 1995). Bude výsledkem nový blahodárny pluralismus, nebo krystalizace intenzivnějších konfliktů a nerovností (Cerny, 1993)? Stejně dobře může být globalizace považována za předzvěst nikoli „nového světového pořádku“, ale nového světového nepořádku, dokonce za „nový středověk“ překrývajících se a soupeřících autorit, znásobené loajality a identity, prizmatické chápání vesmíru a víry atd. (Minc, 1993; Kaplan, 1994; Cronin, Lepgold, 1995; Kobrin, 1996).

Další diskutovaná dimenze podstaty se týká sil, které řídí samotný proces. Globalizaci obvykle chápeme jako primárně ekonomický fenomén, ale sociologie ji chápe také jako kulturní proces, dokonce hegemonický proces, a to přes nebo spíše kvůli její komplexnosti (Robertson, 1992). Geografové stále více zpochybňují podstatu teritoria per se, protože tvoří fyzický a psychologický prostor státu, ekonomiky a společnosti. Přitom hovoří o rostoucí restrukturalizaci lidského života kolem komplexních „virtuálních prostorů“ v postmoderním světě (Taylor, 1996; Kofman, ed., 1996). Čisté a aplikované vědy byly ve své podstatě samozřejmě vždy globální (přes pokusy ideologických hierarchií nacionalizovat, spiritualizovat a politizovat vědu), ale tento tradiční univerzalizmus se značně zintenzivnil v době informační revoluce a dokonce ještě rychlejšího rozptylování komplexních technologií a myšlenek. V politické vědě a v mezinárodních vztazích, kde státy jako aktéři a zároveň „politické systémy“ poskytovaly většinu *raison d'être* této disciplíny, byl odpor větší a docházelo zde k plýtvání a zmatení alternativ.

Za tímto komplexním zpochybňováním je dále nutné vidět, že globalizace nespočívá pouze v tom, zda může nebo nemůže být empiricky ověřena podle zvláštních měřitelných kritérií jako konvergence (či nikoli) korporativních forem nebo sociálních struktur. Jejím (snad nejvýznamnějším) rysem je to, že vyvolává stále větší diskuzi o významu výše uvedených kategorií. V tomto smyslu šíření uvedené diskuze samo o sobě mění a priori myšlenky a vnímání tohoto empirického fenoménu, a tak vytváří strategii a taktiku, které pak mohou restrukturovat hru samotnou. Po rozkladu starých axiomů následuje to, co lze nazvat „selekcí paradigmat“. A v tomto procesu teorie globalizace vytváří stále lepší podmínky pro diskuzi.

Falešný start – neorealismus, neoliberální institucionalismus a další vzájemně závislé přístupy

Zásadní novinka globalizace jako teorie (a proto také diskuze) spočívá ve skutečnosti, že odporuje tradičním koncepcím úrovní analýzy v politické vědě a v mezinárodních vztazích. Rozlišení mezi intranacionální a internacionální oblastí formovalo jádro jak vědní disciplíny

ny, tak praxe mezinárodních vztahů přinejmenším již od 17. století, tj. od Vestfálské dohody z roku 1648. Formálně-právní organizace mezinárodní oblasti byla založena na smlouvách mezi suverénními státy a mezinárodní právo se vytvořilo ze srovnání, konvergence a překrývání systémů vnitřního práva a rozhodovacího procesu. A dodnes spočívá na tomto základě (viz např. *Hirst, Thompson, 1995, s. 191–194*).

Tímto způsobem byl tedy mezinárodní systém popsán jako „svépomocný“ (*Walz, 1979*), který vznikl z historické směsi dobrovolné asociace států a jenž si na jedné straně udržuje schopnost vyhnout se násilným konfliktům a zabránit jejich rozšíření a/nebo na druhé straně přerozdělit rozdílnou alokaci zdrojů mezi státy. Mezinárodně byl tento systém charakterizován jako „anarchický“ (*Bull, 1977*), držený pohromadě systematickou interakcí (a tím i socializací) „podobných“ jednotek, zatímco na vnitřní úrovni byl organizační princip popsán jako „hierarchický“, založený na závazných institucionálních pravidlech a „vestavěných“ sociálních vztazích mezi autoritami (*Granovetter, 1985; Granovetter, 1992*). Přes hluboké vnitřní konflikty pochází vnitřní politika z „autoritativní alokace hodnot“ (*Poggi, 1978*).

Globalizace představuje zcela odlišnou koncepci. Teorie globalizace vychází z předpokladu, že vnitřní i mezinárodní politika jsou od samého počátku nevyhnutelně propleteny. Komplexní sociální, ekonomické i politické procesy se překrývají, prolínají a vytvářejí hranice toho, co někteří raději označují jako „světovou politiku“. A skutečně pojmy stát a národ se často chápou jako časově vázaná, předpovědatelná sociální konstrukce, která se vytvořila z globálních podmínek dřívějšího období, tj. z krize a úpadku feudalismu a vzniku raného kapitalismu kolem dynastických vládců, kteří konsolidovali své teritoriální sféry zájmu, když byl rozbit komplexní vazalský systém a „selektivně“ vznikly nové struktury sociální identifikace a kolektivní akce (*srov. Tilly, ed., 1975; P. Anderson, 1974; B. Anderson, 1991; Cerny, 1990; Holton, 1985; Spruyt, 1994; Wallerstein, 1974*).

Podle Granovettera (*Granovetter, 1992*) existence „mnohonásobných stabilních bodů rovnováhy“ (v ekonomické terminologii) znamená, že „individuální a kolektivní akce, realizovaná prostřednictvím existujícího systému osobních a politických vztahů, určila, která z možností se vlastně stala skutečností“. Jakmile se daná institucionální forma „upevnila, jiné možnosti byly vyloučeny“. Stát-národ byl tedy historickou konstrukcí, v níž náhodné výsledky „z tuhly“ do trvalých institucionálních struktur, a to jak vnitřně, tak i mezinárodně.

V tomto smyslu je hlavním konkurentem nového statusu paradigmatu interdependence (vzájemná závislost). Na první pohled není hned zřejmé, že je to konkurent, protože interdependence a globalizace se často používají jako synonyma, nebo přinejmenším jako dvě strany stejné mince. Avšak interdependence v terminologii mezinárodních vztahů je často chápána jako politická a ekonomická vzájemná závislost států jako takových, ať už jsou vnitřně jakkoli „senzitivní“ a „zranitelné“ vůči tomu, co se děje v jiných státech (*Keohane, Nye, 1977*). V tomto smyslu je interdependence stále „internacionální“ koncepcí, ačkoli někteří autoři používají toto slovo v jemnějším rozlišení (*Milner, 1991*). Analytici interdependence dávají také přednost termínu internacionalizace před globalizací (*Keohane, Milner, eds., 1996; Hirst, Thompson, 1995*). Domnívají se, že „komplexní interdependence“ (*Keohane, Nye, 1977*) vymezuje tradiční, státně centristický přístup dvěma způsoby:

1) Interdependence vede k internacionalizaci vnitřního vytváření politiky v rámci států a mezi nimi. Například z hlediska konvergence světové úrokové míry (*Helbling, Westcott, 1995*) nebo růstu světového obchodu a přímých zahraničních investic je ekonomická politika stále více ovlivňována tím, co se děje jinde. Z historie lze samozřejmě také uvést například Wallersteinův „moderní světový systém“ (*Wallerstein, 1974*) nebo období Zlatého standardu v letech 1870–1920 (*Hirst, Thompson, 1995, 2. kapitola*). Přestože se však hustota a spletnost této citlivosti a zranitelnosti na konci 20. století díky ekonomickým, technologickým a kulturním změnám podstatně zvýšila, hlavní sociopolitická „hrací plocha“ si zachovává svou tradiční státně centristickou formu. Stále jsme ještě „uzamčeni“ ve „vestavěných“ národně-sociálních strukturách, ideologiích (což dokazuje role oživení nacionalis-

mu po rozpadu Sovětského svazu) a politických institucích, a to přes to, co bylo nazváno „globalizací byznysu“.

2) Většina analytiků interdependence souhlasí s tím, že mezinárodní politická „hrací plocha“ vzniká z interakce příslušných států, a to v závislosti na jejich relativní pozici z hlediska síly. V tomto smyslu si spisovatelé, jako je Robert Keohane – jeden z tvůrců termínu „komplexní interdependence“ (Keohane, Nye, 1977) –, zachovali dominantní elementy Waltzova „neorealismu“ (Waltz, 1979) z jeho pokusu o syntézu toho, co nazýval „neoliberalní institucionalismus“¹ (Keohane, 1984; Keohane, ed., 1986). Je to však opět v podstatě odlišný realismus.

Státy v tomto vzájemně závislém světě, ačkoli stále fungují jako racionální jednotky, jsou stále více vtahovány do procesu budování mezistátních institucí nebo „režimů“ na úkor svých národních zájmů (Krasner, ed., 1983). Modely kolektivní akce států a mezi nimi v mezinárodním systému jsou tvarovány komplexní (zejména ekonomickou) vzájemnou závislostí a vedou k vytváření jak neformálních, tak formálních struktur a institucí, které se mohou stát na mezinárodní úrovni autonomními. Interdependence tedy někdy vede k „novému multilateralismu“ (Ruggie, Caporaso, Weber, Kahler, 1992), který je v tomto případě založen spíše na socioekonomických imperativích chování než na právních nebo ústavních strukturách idealistického typu.

Proto ve vzájemně závislém světě již nemusí být realismus a institucionalismus v konfliktu, ale reflektují novou syntézu. „Stát s tváří Januse“ se dívá dvěma směry najednou a státní aktéři musejí hrát stále komplexnější „hry“ při usmířování národních a mezinárodních imperativů. Tradiční rozlišování mezi domácí a mezinárodní úrovní analýzy se stírá, ale jeho význam se podstatně snižuje (Keohane, Milner, eds., 1996). Hlavní problematika teorie interdependence spočívá ve „hře na dvou úrovních“. Díky své komplexnosti lze tyto „hry na dvou úrovních“ formálně modelovat a na to se dnes soustřeďují někteří analytici interdependence.² Naopak globalizační přístup se zaměřuje na různé úrovně komplexnosti, které teorie interdependence často opomíjí. V této souvislosti bych namítl, že interdependence není dostatečně intelektuálně radikální, ať už jako akademická analýza, nebo jako diskuze, aby vytvořila životaschopné alternativní paradigma k politické vědě a k mezinárodním vztahům.

Globalizace jako komplexní proces

Globalizace a její kritici – zkruslování globalizace

Globalizace se netýká jen dopadu vzájemné ekonomické závislosti na vnitřní politický systém a na interakci mezi státy. Týká se přetvoření koncepce samého obsahu politické vědy jako celku (a širší sociální vědy) takovým způsobem, který by vysvětlil historickou moc států a současnou dramatickou krystalizaci těch komplexních, ekonomických a politických pavučin, které vytvářejí dnešní měnící se světový systém. Na jedné straně se to týká změny našeho chápání tohoto systému jako takového a na druhé straně změny státu samotného v rámci zmíněného systému.

Tato dvojitá reorientace byla často zkruslována, původně z nacionálně pravičáckých pozic, jak dokazuje nezdařená politická kampaň Patricka J. Buchanana za Republikánskou stranu na nominaci na prezidenta Spojených států v roce 1992 a 1996, ale mnohem přesvědčivěji je to vidět na nedávno vydané kritické literatuře zpracované stoupenci sociálně-demokratické levice. Je to např. nová vlivná publikace Paula Hirsta a Grahama Thompsona Pochybnosti o globalizaci (Hirst, Thompson, 1995) a podobné argumenty se objevují (ačkoli nestejně) v pracích přívrženců Regulation School, jako jsou Státy proti trhům: limity globalizace (Boyer, Drache, 1996). K tomu je třeba dodat, že někteří stoupenci diskuze o globalizaci nejsou tak otevření tomuto zkruslování. Ještě dříve, než řeknu, co je to globalizace, musím říci, co není.

V podstatě tato karikatura reflektuje skutečné nedorozumění, které se projevuje jak v odborné, tak v popularizační literatuře o globalizaci. Já namítám, že globalizace není o vzniku „světa bez hranic“. „Liberální“ ekonomové a vedoucí osobnosti managementu (např. *Ohmae*, 1990) na straně jedné a určití radikální kritici na straně druhé rozšířili myšlenku, že integrace finančních trhů, pokračující růst světového obchodu a přímých zahraničních investic, jakož i dominance skutečně transnárodních korporací³ ve výrobní sféře učinily svět pro všechny účely a úmysly jediným trhem. Neshodují se však v tom, zda je tento svět skutečně konkurenčním, nebo značně monopolním. Toto jsou tedy populární verze argumentů zastánců „konvergence“ a „homogenity“, o nichž jsem se již zmínil.

Takové argumenty, i když pokroucené jsou velmi důležité na několika úrovních. Vytvářejí analytickou konstrukci „ideálního typu“, která může teoreticky pomoci definovat parametry intelektuální diskuze (způsoby, které byly pro epistemologii sociální vědy ústřední přinejmenším od doby Maxe Webera). A naopak teoretikům interdependence poskytují vhodné „slaměné panáky“, na něž se mohou zaměřit. A kromě toho vytvářejí základ pro vznik a rozvoj globalizace jako širší sociální diskuze, která měla značný dopad na každodenní slovník (přinejmenším na „klábosící vrstvy“). Nicméně se zásadně mylí, a proto jak intelektuální diskuze, tak sociální rozprava utrpěly značnou škodu. V tuto chvíli bych se chtěl vrátit k chápání komplexnosti a heterogenity. Globalizace je inherentně komplexní a heterogenní přinejmenším ve třech základních směrech, které – ačkoli jsou úzce vzájemně propleteny – můžeme označit jako ekonomický, sociální a politický.

Ekonomická dimenze – komplexní struktury trhu a nové zdroje komparativní výhody

Za prvé, jak jsem již několikrát uvedl (*Cerny*, 1995), nevede ekonomická globalizace ani ke vzniku homogenního trhu, ani k dominanci jednoho typu korporativní organizace. Ve skutečnosti vede k vytváření vhodných podmínek pro vznik celé řady odlišných, ale vzájemně propletených strukturálních trendů, tj. rozšiřuje „hrací pole“, na němž dochází k interakci různých činitelů trhu a firem. To transformuje mezinárodní ekonomiku z jednotlivých „holistických“ (přirozeně izolovaných) národních ekonomik, které na sebe vzájemně působí na základě národní „komparativní výhody“, do takové ekonomiky, v níž se vytváří množství různých „konkurenčních výhod“ (*Zysman, Tyson*, 1983), a to způsobem, který není závislý na národě-státě jako sociální, ekonomické a/nebo politické jednotce.

Tyto konkurenční výhody se mohou vytvářet (a manipulovat) na základě různých statutárních forem (od nadnárodní společnosti amerického typu až po tzv. „zámořské“ rozšířené rodinné firmy čínského typu nebo japonské keiretsu), na základě nejrůznějších optimálních ekonomik založených na úsporách ve velkovýrobě v různých průmyslových sektorech, a to od místních řemeslných průmyslů (*Piore, Sabel*, 1984) až ke globálním financím založeným na téměř čisté informační technologii (*Cerny*, 1994), jakož i na různých teritoriálních a quasi-teritoriálních bázích, a to od „globálních měst“ (*Knox, Taylor, eds.*, 1995) přes subnárodní regiony, národy-státy, nadnárodní a mezinárodní regiony až k samotné světové ekonomice. Pokud tedy vědci tvrdí, že globalizace obchodu ve skutečnosti neexistuje, protože multinárodní korporace, přestože působí na mezinárodních trzích, zůstávají do značné míry formovány „státně-sociálním uspořádáním“ (*Hart*, 1992), charakteristickým pro jejich národní bázi (*Hirst, Thompson*, 1995; *Pauly, Reich, připravuje se k vydání*), odrážejí pouze skutečnost, že různé typy statutárních organizací, jakmile jsou „uzamčeny“, mají určitou trvalou moc tak dlouho, dokud poskytují konkurenční výhody na určitých konkrétních trzích a v určitých sektorech konkurence. Situace se v jednotlivých sektorech a v jednotlivých pozicích na trhu liší. Na základě toho, jak Japonská banka dlouhodobých úvěrů v současné době připravuje prodej velkých podílů vzájemně vlastněných akcií ve stylu keiretsu (*Financial Times*, 13.–14. červen 1996), bylo by chybné se domnívat, že jména korporativních organizací jsou již navždy vytesána do kamenných desek národního desatera.

Interakce konvergence a divergence je rozhodující. Například úroková míra je ústředním prvkem v interakci ekonomických činitelů, ale zároveň ji ekonomové chápou jako fungující na okraji reálné ekonomické aktivity. Jediná úroková míra může koexistovat s širokou škálou ekonomických aktivit a struktur trhu. Nedeterminuje jejich formu, i když určuje kritický rozsah výnosů.⁴ Na ekonomické globalizaci je významnější četnost těchto „hracích polí“ spíše než vytvoření „světa bez hranic“ na jediném „hracím poli“. Mnohé z těchto „hracích polí“ (ačkoli samozřejmě nikoli všechna) se již neshodují s tradiční konvergencí mezi výrobními strukturami druhé průmyslové revoluce na straně jedné a weberiánským byrokratickým státem na straně druhé. Jejich interakce dominovala institucionalizací toho, o čem obvykle uvažujeme jako o „moderní“ národní politické ekonomice. Ve skutečnosti však dominovala institucionalizací samotného národního státu (Cerny, 1995). Rolí státu jako hlavního regulátora národní ekonomiky a jako zprostředkovatele „národních zájmů“ v ekonomických podmínkách nejen snižuje globalizace mezinárodních financí (Cerny, 1996), ale i nevhodnost samotných státních struktur v oblasti efektivní kontroly komplexu lokálních, regionálních, národních a nadnárodních „hracích polí“ nebo tržních výstupů, které produkují.

Sociální dimenze – vznik nových forem „vestavěnosti“

Druhou dimenzí vzrůstající globální komplexnosti je sociální dimenze. Všichni pozorovatelé, kteří kritizují výše popisovanou globalizaci, považují za samozřejmost, že neexistuje jeden velký trh a že jedinou alternativou je pracovat na základě pokračující centrální role národního státu při regulaci ekonomické aktivity a při prosazování kolektivních hodnot a cílů (Hirst, Thompson, 1995; Boyer, Drache, eds., 1996; Pauly, Reich, připravuje se k vydání). Ekonomické aktivity jsou často chápány jako stále v zásadě „vestavěné“ (pro některé s výjimkou globálních financí) do národních sociálních struktur. Samozřejmě v „moderním“ světě byly některé národy-státy velmi úspěšné při vytváření náhradních forem národních společenství v souladu s linií Bizmarckova Kulturkampf v Německu na konci 19. století a jak moderní liberální demokratické formy vlády, tak bohaté země byly klíčovými aspekty této sociální restrukturalizace často nazývané „budováním národa“ (Bendix, 1969).

Avšak takové národní politické kultury mají a vždy měly závažné nedostatky. Zcela jistě bylo „budování národa“ v postkoloniálním světě velmi rozporuplným procesem, protože některé sociální, teritoriální a etnické identity vedly ke kolapsu nebo k situaci blízké kolapsu v celé řadě států od okraje Evropy (např. bývalá Jugoslávie, Libanon) až do srdce Afriky a potenciálně i k Číně (Kaplan, 1994; Seagrave, 1995), nemluvě o současném kanadském ústavním konfliktu. Téměř ve všech rozvinutých („dospělých“) národních státech Severu musel projekt národní integrace čelit významným výzvám pocházejícím od regionálních identit, etnických menšin a multikulturních nebo radikálně pluralitních ideologií (černý nacionalismus, islámská hnutí, radikální feminismus atd.), které někdy vyústily v násilnou konfrontaci. Podle názoru Stockholmského mezinárodního výzkumného ústavu míru byly v roce 1995 všechny vážné války na světě válkami občanskými (Financial Times, 14. června 1996). A opravdu, jak tvrdí neomedievalisté, skutečný (tj. ideální) národ-stát jako sociální a kulturní útvar existoval pouze asi 100–150 let a jeho forma byla velmi a neustále zpochybňována. Svět se možná vrací ke svému normálnímu stavu vzájemně se prolínajících mnohonásobných názorových skupin a identit. Ze sociologického hlediska krácejí rozpad a globalizace paradoxně ruku v ruce. „Vestavěnost společenství národních kultur“ (Znaniecki, 1952) je v současném světě velmi křehká.

Existuje však mnoho forem „vestavěnosti“. Hluboké identity z dob před národy-státy tvoří rovněž etnické skupiny a náboženská hnutí. Ty se opět objevují jako tzv. nacionalismus např. v bývalém Sovětském svazu. Kurdům ani Hutům nejde o národně státní formu organizace. Z tohoto hlediska jsou velmi nápadnou skupinou „zámořští Číňané“

(etničtí Číňané, kteří žijí v jiných zemích, ale udržují si své struktury). Prý někdy vytvářejí úzce svázanou síť skupin aktivních na špičce mezinárodního (zejména asijského) byznysu s úzkými vztahy se specifickými oblastmi Číny (hlavně s přístavními městy na jižním pobřeží a v jejich okolí). Jsou zvyklí fungovat mezinárodně již po několik staletí. Dnes se stále více přizpůsobují komunikaci a uzavírání transakcí přes špičkovou technologii, jako je Internet. Zároveň však zůstávají nositeli kontinuálně obnovovaných hodnot kolektivní solidarity (*Seagrave, 1995*). Joel Kotkin (*Kotkin, 1992*) identifikuje několik „globálních kmenů“ s jejich rozvětvenými sítěmi, které jsou zakořeněny v diasporách – Židé (které považuje za původní globální kmen), anglo-americká diaspora s její individualistickou a internacionální kapitalistickou kulturou, různé (konkurenční) skupiny Asiatů (novější diasporu Indů a Japonců, stejně jako „zámořští Číňané“) a několik „kmenů budoucnosti“.

Přitom se také mění sociální hierarchie a třídní systém. Podíváme-li se do historie sociálního myšlení, uvědomíme si, že identita třídy a národa byla vždy z analytického hlediska velmi problematická. Dnes byznysmeni, školy byznysu, finanční tisk, jakož i shromáždění a organizace mezinárodní elity, i když jsou v mnoha směrech národně zakořeněné, prosazují zásady globálního stylu managementu a strategii nadnárodního vytváření zisku a posuzují problémy kapitalismu, stejně jako svých firem a sektorů z globálního hlediska. V prchavém světě může diskuze vytvořit svá vlastní proctví, která se sama naplní. Obchodní svět se stále častěji zaměřuje na diskuzi o globalizaci. Susan Strangeová (*Strange, 1990*) se snaží spíše zkoumat formování diskuze než její skutečný vliv, a proto píše o „mezinárodní civilizaci byznysu“. Středem výzkumů (*Haas, ed., 1992; Stone, 1996; Higgott, 1993*) je však koncepce „epistemických komunit“ spojujících „myšlenkové think-tanky“, akademické analytiku, politiky a obchodní elitu.

Z pohledu jiné perspektivy žijeme znovu ve světě, podobném 19. století, kdy marxisté a jiní radikální spisovatelé předpovídali vznik nadnárodního třídního systému. Stephen Gill (*Gill, 1990*) dnes hovoří o nové nadnárodní elitě zakořeněné v takových systémech jako Trilaterální komise. Robert Cox (*Cox, 1993*) píše o „nadnárodní manažerské třídě“ a Kees van der Pijl (*Pijl, 1995 A*) nastiňuje nový „nadnárodní historický materialismus“ organizovaný kolem „globalizujících elit“ (*Pijl, 1995 B*) a „nadnárodní kádrovou třídu“ (*Pijl, 1994*). Avšak většina souhlasí s názorem, že pracující třída v rozvinutých kapitalistických společnostech je všeobecně více zakořeněna v národních strukturách, a to především díky větší imobilitě práce jako faktoru kapitálu. Je to patrné z omezeného rozvoje jakéhokoli nového internacionalismu mezi odbory (starší forma internacionalismu práce byla zničena oběma stranami během studené války a před ní). Často se však zdá, že tato omezení stírá migrace a mezinárodní platová konkurence.

Asi nejdůležitějším přínosem těchto radikálních perspektiv je však to, že nám připomínají, že expanze komplexních a překrývajících se forem „vestavěnosti“ a krystalizace embryonálního třídního systému nevedou k homogenní světové kultuře byznysu založené na stabilizující, expandující, základní formě kapitalismu, ale k rozdělení a k polarizaci (*Radice, 1996*). Richard Jolly, autor Zprávy o rozvoji lidstva v roce 1996 v Programu rozvoje OSN (United Nations Development Program – UNDP), uvádí, že vzrůstající rozdíl mezi bohatými a chudými (souhrnná aktiva 358 miliardářů překračují roční příjem téměř poloviny lidstva) produkuje „gargantuovský svět ve svých excesech a groteskní ve svých lidských a ekonomických nerovnostech“ (*Financial Times, 16. července 1996*). Tajemník UNDP James Gustave Speth k tomu dodává: „Vznikající městská elita kupí obrovské bohatství a moc, zatímco více než polovina lidstva je ponechána stranou.“ (*International Herald Tribune, 16. července 1996*.) Avšak zasvěcenější komentátoři establishmentu tvrdí, že hlavním problémem americké (a západní) zahraniční politiky je, „jak zajistit přechod od uzavřené společnosti ke globálnímu trhu pro udržení politické stability“ (*Thomas L. Friedman, The New York Times, 18. července 1996*). Rostoucí nerovnost, narušování pořádku a výsledný násilný konflikt pravděpodobně vytvoří podmínky, které není schopna

kontrolovat ani jedna země a dokonce ani rozvinutý svět jako celek. Tuto situaci nazývá Kaplan (*Kaplan, 1994*) „přicházející anarchií“.

Je samozřejmé, že by nacionalismus jako mobilizující ideologie neměl být podceňován. Této chyby jsme se již dříve dopustili a nacionalismus se objevil znovu. Ale mnohem větší chybou by bylo dospět k závěru, že takový nacionalismus bude i nadále mít formu podpory teritoriálních národních států střední velikosti, protože se vyvinuly z „moderního světového systému“ (*Wallerstein, 1974*). Druhy politických změn nastíněné v následující části v interakci s ekonomickými a sociálními změnami popsanými výše budou mít tendenci přinutit nacionalisty vyhledávat pro realizaci svých hodnot a cílů jiné, často teritoriálně a sociálně komplexnější skupiny identit a organizační rámce.

Politická dimenze – od konkurenčního státu k reziduálnímu státu

Nakonec se heterogenita globalizace odráží v politických změnách. Stát sám o sobě, ačkoli je stále jediným a nejdůležitějším organizačním stupněm a institucionální strukturou na světě, byl v důsledku globalizačního procesu transformován. Přesto je stát stále jednou z největších „hnacích sil“ globalizace, která reaguje na komplexnější strukturu napětí charakteristickou pro nové prostředí. Tato transformace zahrnuje zásadní posun v organizačních cílech a v institucionálních procesech v rámci samotných státních struktur, protože „sociální stát“ byl zaměněn „státem konkurence“ (*Cerny, 1990; Cerny, 1991*). Tento posun vede k potenciální krizi liberální demokracie, a to v té míře jak mezinárodní a nadnárodní hranice omezují to, co stát může udělat (a tím také to, co lidé mohou očekávat i od nejlépe řízené vlády, demokratické či autoritářské). To vytváří novou roli státu jako „prosazovatele“ rozhodnutí, která vzejdou ze světových trhů, nadnárodních „vlád soukromého zájmu“ a mezinárodních režimů ve stylu quango.⁵

Podstata poválečného národního sociálního státu spočívá ve schopnosti, kterou státní činitelé a instituce získali zejména po Velké depresi (*Polanyi, 1994*) k izolaci určitých klíčových prvků ekonomického života od tržních sil a k podpoře jiných aspektů trhu. To neznamenovalo pouze ochranu chudých a bezmocných před chudobou a prosazování sociálních cílů, jako je plná zaměstnanost nebo veřejné zdravotnictví, ale také regulaci obchodních a veřejných zájmů, „vytlačení“ hospodářských cyklů ve směru podpory ekonomického růstu, rozvíjení „strategického průmyslu“ a „národních šampionů“, integraci dělnického hnutí do korporativního procesu, aby se podpořila stabilita mezd a práce, snižování bariér mezinárodního obchodu, ustanovení kontroly „spekulativního“ mezinárodního pohybu kapitálu apod.

Expanze ekonomických a sociálních funkcí státu se považovala za nejdůležitější součást procesu sociální, ekonomické i politické „modernizace“ pro jakoukoli „rozvinutou“ zemi. Tento kompromis vnitřní regulace a otevření se světu (to, co John Ruggie slavně pojmenoval „vestavěným liberalismem“)⁶ se však od 60. let stále více rozkládal v důsledku vzrůstajících vnitřních strukturálních nákladů („fiskální krize státu“ – *O'Connor, 1973*), stejně jako strukturálními důsledky rostoucího zahraničního obchodu a možná ještě více působením mezinárodních fiskálních transakcí (*Block, 1977; Strange, 1986*). Krize sociálních států spočívá v jejich klesající schopnosti izolovat národní ekonomiky od globální ekonomiky a v kombinaci stagnace a inflace, která vznikla v důsledku jejich snah.

Od té doby svět zažil zrod státu konkurence (*Cerny, 1990, 8. kapitola*). Zatímco sociální stát se snažil uskutečňovat určité ekonomické aktivity mimo trh, aby je „odzbožnil“, stát konkurence prosazuje rostoucí zavádění tržního hospodářství, aby se zvýšila konkurenceschopnost ekonomických aktivit nacházejících se na území daného státu (nebo jinak přispívajících k národnímu bohatství) v mezinárodním a nadnárodním měřítku. Hlavní dynamika tohoto procesu zahrnovala pokusy snížit vládní výdaje, aby se minimalizovalo „shromažďování“ soukromých investic potřebných pro státní spotřebu a deregulace ekonomických aktivit, zvláště finančních trhů (*Helleiner, 1994; Cerny, ed., 1993*).

V tomto smyslu určil stát konkurence paradoxně hlavní agendu globalizace. Jeho rychlý růst však ve stále přeplněnější a heterogennější světové ekonomice způsobil rozvoj dalšího paradoxu. Tím, že se státy pokusily prosazovat konkurenci touto cestou, vzdaly se zdánlivě dobrovolně celé řady rozhodujících politických nástrojů. Diskutuje se např. o tom, zda znovu zavést kontrolu kapitálu nebo zda jsou státy ještě schopny prosazovat větší inflační politiku bez katastrofických následků (*Kapstein, 1994; Cerny, 1996; Helleiner, 1996*). Já se domnívám, že „džin byl již vypuštěn z láhve“ a že státy jsou svědky rozkladu své politické moci i politické autonomie v takové míře, že se z toho již nezotaví. Politický a sociální rozvoj není pouze otázkou bezkonfliktních racionálních rozhodnutí a analýzy nákladů a zisků, ale je vnitřně závislý na vybrané cestě. Je to proces, kde konjunkturní posuny mohou mít strukturální důsledky.

Národ-stát není samozřejmě ještě mrtev. Ale jeho role se změnila. Za prvé, občané se budou muset obejít bez některých veřejných služeb a bez mnoha přerozdělovacích mechanismů charakteristických pro sociální státy. „Nový veřejný management“ se snaží nejen o reorganizaci státu v souladu s linií soukromého průmyslu (*Dunleavy, 1994; „komodifikace státu“ – Cerny, 1990*), ale i o nahrazení veřejných opatření soukromými opatřeními (domovy důchodců, vězení atd.), anebo zvláště v případě podpory v nezaměstnanosti a dalších sociálních dávek pro chudé o nahrazení ničím. Prezident Clinton to nazval „konec blahobytu, tak jak ho známe“. Za druhé, hlavním cílem státu se stále více stává minimalizace inflace proto, aby bylo možné udržet důvěru mezinárodní obchodní a finanční komunity. Tuto roli hrály vždy centrální banky, ale její význam se nyní stále zvětšuje.

V této souvislosti je třeba si uvědomit, že státy jsou stále méně schopné působit jako „strategické“ nebo „rozvíjející“ se (*Zysman, 1983; Johnson, 1982*), že jsou stále více „rozštěpenými“ (*Machin, Wright, eds., 1985*) a že státní orgány a různé agentury jsou stále propojenější s „mezivládními strukturami“. Přitom jde o systematické spojení mezi státními orgány a agenturami v rámci určitých jurisdikcí a sektorů v různých zemích, obsahující heterogenní sbírku soukromých článků a skupin ve vzájemně spojených politických společenstvích. Funkce státu (jakkoli centrální ve smyslu struktury) je stále reziduálnější ve smyslu rozsahu politických nástrojů a dosažených výsledků. Po vystřídání sociálního státu se obratem stát konkurence stává „reziduálním státem“ (*Cerny, 1995*).

V mezinárodním měřítku se státy prosazující cíle konkurenceschopnosti stále větší měrou zapojují do „diplomacie trojúhelníku“ (*Stopford, Strange, 1991*), která je složena z komplexní interakce jednání mezi státy, mezi státem a firmou a mezi firmami. Ale tento koncept lze rozšířit. Pokud budu kritizovat svou výše uvedenou analýzu „interdependencie“, dojdou k závěru, že se zaměřila výhradně na dvojúrovňové „hry“ a na stát jako na „institucionální struktury s tváří Januse“. Ačkoli je to přehnané zjednodušení, namítám, že komplexní globalizaci je třeba chápat jako strukturu, která (přínejmenším) zahrnuje „hry na třech úrovních“. Přitom třetí úroveň tvoří „nadmárodní hry“, které zahrnují nejen „diplomacii mezi firmami“, ale také nadvládní struktury a politická společenství, internacionalizované struktury trhu, nadnárodní zájmové skupiny a mnoho dalších vzájemně spojených a prolínajících se trhů, hierarchií a struktur.

V tomto smyslu se může zvýšit současný rozsah státního zasahování do sociálního života, i když se moc státu kontrolovat specifické aktivity stále snižuje. Jedním z příkladů je způsob, jakým finanční globalizace a deregulace vyvolala tlak na vlády, aby zlepšily monitorování finančních trhů, kriminalizaci insider trading (obchodování uvnitř firmy na svůj účet) apod. Jak tvrdí neomedievalisté, prolínání a konkurence mezi autoritami nesnižuje intervencionismus, ale pouze rozšiřuje okruh možností pro rozštěpené vlády a zvláštní zájmy vytvářet nová léna, a to jak uvnitř státu, tak nadnárodně. Politická dimenze komplexní globalizace pak není méně „vestavěna“ než sociální dimenze, a to přes (nebo kvůli?) pokračující důležitost státu jako institucionální struktury, politického „herního pole“ a ohniska diskuze.

Globalizace jako paradox

Francouzští intelektuálové mají zálibu v analyzování velmi spletitých problémů a nazývají je paradoxy. Paradoxem globalizace nebo posunu rozhodujících ekonomických, sociálních i politických aktivit do globálního měřítka je to, že kromě vytváření jedné velké ekonomiky nebo jedné velké politiky také rozděluje, fragmentuje a polarizuje. Konvergence a divergence jsou dvěma stranami téže mince. Tento nedostatek přirozené jednoduchosti má samozřejmě i své nevýhody, a to zejména v tom, že je příčinou zásadních nedorozumění a zkresení. V tomto smyslu není globalizace jen jedinou diskuzí, ale prověřeným konceptem, který způsobuje růst několika odlišných, ale přitom složitě vzájemně propojených diskuzí. Význam globalizace se ve svých rozdílných formách bezpochyby zvětší tím, jak budou výše nastíněné trendy krystalizovat.

Avšak síla globalizace jako procesu a diskuze (a tím i paradigmatu) spočívá právě v této komplexnosti. A zda vytvoří síly konvergence komplexní, ale stabilní pluralistický svět založený na liberálním kapitalismu a na liberální demokracii (*Fukuyama, 1992*), nebo síly divergence a nerovnosti vytvoří nestálější svět, se teprve ukáže. Přitom možnosti nestálého světa sahají od Kaplanovy (*Kaplan, 1994*) apokalyptické „přicházející anarchie“ přes Singerovo a Wildavského (*Singer, Wildavsky, 1993*) rozdělení světa na „zóny míru“ a „zóny neklidu“ až po vizi Alana Mince (*Minc, 1993*) pokračujícího „trvalého zmatku“. Ať už vývoj půjde jakýmkoli směrem, bude budoucnost záviset na tom, jak závažná politická rozhodnutí budou muset být přijata. Přitom se zdá, že komplexní teorie globalizace bude definovat jak problematiku, tak chápání potenciálních řešení.

¹ Povšimněte si, že termín „liberální“ (v tomto případě „neoliberální“) se ve Spojených státech často nepoužívá ve významu klasického liberalismu volného trhu (jak je tento termín všeobecně používán v Evropě a jinde), ale spíše jako schopnost omezeného ekonomického intervencionismu keynesiánského nebo sociálnědemokratického typu.

² Např. Helen Milnerová (naš rozhovor se uskutečnil v dubnu 1996).

³ Přijímám zde konvenci, kterou někteří odmítají (včetně Hirsta a Thompsona, 1995), rozlišování mezi „multinárodními“ korporacemi (MNCs), které operují v několika zemích, ale v podstatě jsou prodloužením firem „zakořeněných“ v národní ekonomické a sociopolitické struktuře své „domovské“ země, a „transnárodními“ firmami (TNCs), jejichž výrobní a řídicí struktury, zaměstnanci, financování, strategie atd. opravdu překračují hranice a národnosti. Abych použil Reichovu terminologii (Reich, 1991), ztrácejí své kořeny a potenciálně i „nohy“.

⁴ Za tento poznatek jsem vděčný Hugovi Radicemu (naš rozhovor se uskutečnil v červenci 1996).

⁵ Quango neboli kvazi-autonomní nevládní organizace je autoritativní orgán, který má povolení od státu vykonávat veřejné regulační funkce. Je však vytvořen ze jmenovaných představitelů, reprezentujících zájmy soukromého sektoru. Tato forma je považována snad za nejlepší variantu státního korporatismu.

⁶ Je opět použito v nejednoznačném americkém významu slova liberalismus.

Literatura

- Anderson, B. (1991): *Imagined Communities*. Verso, London 1991.
- Anderson, P. (1974): *Lineages of the Absolutist State*. New Left Books, London 1974.
- Bendix, R. (1969): *Nation-Building and Citizenship*. Anchor Books, Garden City, NY 1969.
- Block, F. L. (1977): *The Origins of International Economic Disorder: A Study of United States Monetary Policy from World War II to the Present*. University of California Press, Berkeley and Los Angeles 1977.
- Boyer, R., Drache, D. (eds., 1996): *States Against Markets: The Limits of Globalization*. Routledge, London 1996.
- Bull, H. (1977): *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. Macmillan, London 1977.
- Cerny, P. G. (1990): *The Changing Architecture of Politics: Structure, Agency and the Future of the State*. Sage, London 1990.
- Cerny, P. G. (1991): *The Limits of Deregulation: Transnational Interpenetration and Policy Change*. *European Journal of Political Research* 19, March–April 1991, s. 173–196.
- Cerny, P. G. (1993): *Plurilateralism: Structural Differentiation and Functional Conflict in the Post-Cold War World Order*. *Millennium: Journal of International Studies* 22, Spring 1993, s. 27–51.
- Cerny, P. G. (1994): *The Dynamics of Financial Globalization: Technology, Market Structure, and Policy Response*. *Policy Sciences* 27, November 1994, s. 319–342.
- Cerny, P. G. (1995): *Globalization and the Changing Logic of Collective Action*. *International Organization* 49, Autumn 1995, s. 595–625.

- Cerny, P. G. (1996): International Finance and the Erosion of State Policy Capacity. In: Gummert, P. (ed.): *Globalization and Public Policy*. Edward Elgar, Cheltenham 1996, s. 83–104.
- Cerny, P. G. (ed., 1993): *Finance and World Politics: Markets, Regimes and States in the Post-Hegemonic Era*. Edward Elgar, Cheltenham 1993.
- Comaroff, Jean, Comaroff, John (1991): *Of Revelation and Revolution*. Vol. 1. Chicago University Press, Chicago 1991.
- Cox, R. W. (1993): Structural Issues of Global Governance: Implications for Europe. In: Gill, S. (ed.): *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*. Cambridge University Press, Cambridge 1993, s. 259–289.
- Cronin, B., Leggold, J. (1995): A New Medievalism? Conflicting International Authorities and Competing Loyalties in the Twenty-First Century. Paper presented to the annual meeting of the International Studies Association, Chicago, 23.–27. 2. 1995.
- Dunleavy, P. (1994): The Globalization of Public Services Production: Can Government Be „Best in World?“ *Public Policy and Administration* 9, Summer 1994, s. 36–64.
- Easton, D. (1953): *The Political System*. Knopf, New York 1953.
- Fukuyama, F. (1992): *The End of History and the Last Man*. Free Press, New York 1992.
- Gill, S. (1990): *American Hegemony and the Trilateral Commission*. Cambridge University Press, Cambridge 1990.
- Granovetter, M. (1985): Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness. *American Journal of Sociology* 91, November 1985, s. 481–510.
- Granovetter, M. (1992): Economic Institutions as Social Constructions: A Framework for Analysis. *Acta Sociologica* 35, s. 3–11.
- Hart, J. (1992): *Rival Capitalists: International Competitiveness in the United States, Japan and Western Europe*. Cornell University Press, Ithaca 1992.
- Hass, P. (ed., 1992): Knowledge, Power, and International Policy Coordination. Special issue of *International Organization* 46, Winter 1992.
- Helleiner, E. N. (1994): *States and the Reemergence of Global Finance: From Bretton Woods to the 1990s*. Cornell University Press, Ithaca 1994.
- Helleiner, E. N. (1996): Post-Globalization: Is the Financial Liberalization Trend Likely to Be Reversed? In: Boyer, R., Drache, D. (eds.): *States Against Markets: The Limits of Globalization*. Routledge, London 1996, s. 193–210.
- Helbling, T., Wescott, R. (1995): The Global Real Interest Rate. In: Research Department of the International Monetary Fund. Staff Studies for the World Economic Outlook. International Monetary Fund, Washington, DC, September 1995.
- Higgott, R. A. (1993): Economic Cooperation: Theoretical Opportunities and Practical Constraints. *Pacific Review* 6, Spring 1993, s. 103–107.
- Hirst, P., Thompson, G. (1995): *Globalization in Question: The International Political Economy and the Possibilities of Governance*. Polity Press, Cambridge 1995.
- Holton, R. J. (1985): *The Transition from Feudalism to Capitalism*. Macmillan, London 1985.
- Johnson, Ch. (1982): *M.I.T.I. and the Japanese Miracle: The Growth of Industrial Policy, 1925–1975*. Stanford University Press, Stanford 1982.
- Kaplan, R. D. (1994): The Coming Anarchy. *The Atlantic Monthly*, February 1994, s. 44–76.
- Kapstein, E. B. (1994): *Governing the Global Economy: International Finance and the State*. Harvard University Press, Cambridge, MA 1994.
- Keohane, R. O. (1984): *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton University Press, Princeton 1984.
- Keohane, R. O. (ed., 1986): *Neorealism and its Critics*. Columbia University Press, New York 1986.
- Keohane, R. O., Milner, H. (eds., 1996): *Internationalization and Domestic Politics*. Cambridge University Press, Cambridge 1996.
- Keohane, R. O., Nye, J. S., Jr. (1977): *Power and Interdependence*. Little, Brown, Boston 1977.
- Kobrin, S. J. (1996): Back to the Future: Neomedievalism and the Post-Modern World Economy. Paper presented to the annual meeting of the International Studies Association, San Diego, 17.–21. 4. 1996.
- Kofmann, E. (ed., 1996): *Globalization: Theory and Practice*. Pinter, London 1996.
- Kotkin, J. (1992): *Tribes: How Race, Religion and Identity Determine Success in the New Global Economy*. Random House, New York 1992.
- Knox, P. L., Taylor, P. J. (eds., 1995): *World Cities in a World-System*. Cambridge University Press, Cambridge 1995.
- Krasner, S. (ed., 1982): *International Regimes*. Cornell University Press, Ithaca, NY 1982.
- Kuhn, T. (1962): *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago University Press, Chicago 1962.
- Machin, H., Wright, V. (eds., 1985): *Economic Policy and Policy-Making Under the Mitterrand Presidency, 1981–1984*. Pinter, London 1985.
- Milner, H. (1991): The Assumption of Anarchy in International Relations Theory: A Critique. *Review of International Studies* 17, January 1991, s. 67–85.
- Minc, A. (1993): *Le nouveau Moyen Age*. Gallimard, Paris 1993.
- O'Connor, J. (1973): *The Fiscal Crisis of the State*. St. Martin's Press, New York 1973.

- Ohmae, K. (1990): *The Borderless World: Power and Strategy in the Interlinked Economy*. Collins, London 1990.
- Parson, T. (1964): *A Functional Theory of Change*. In: Etzioni, A., Etzioni, E. (eds.): *Social Change: Sources, Patterns and Consequences*. Basic Books, New York 1964.
- Pauly, L. W., Reich, S. (forthcoming): *Enduring Differences in the Era of Globalization: National Structures and Multinational Corporate Behavior*. International Organization.
- Pijl, K. van der (1994): *The Cadre Class and Public Multilateralism*. In: Sakamoto, Y. (ed.): *Global Transformation: Challenges to the State System*. United Nations University Press, Tokyo 1994, s. 200–227.
- Pijl, K. van der (1995 A): *Transnational Historical Materialism: An Outline*. Unpublished manuscript, Research Center for International Political Economy, University of Amsterdam 1995.
- Pijl, K. van der (1995 B): *The Second Glorious Revolution: Globalizing Elites and Historical Change*. In: Heene, B. (ed.): *International Political Economy: Understanding Global Disorder*. Fernwood Books, Halifax, NS 1995, s. 100–128.
- Piore, M. J., Sabel, Ch. F. (1984): *The Second Industrial Divide: Possibilities for Progress*. Basic Books, New York 1984.
- Poggi, G. (1978): *The Development of the Modern State*. Stanford University Press, Stanford 1978.
- Polanyi, K. (1994): *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*. Beacon Press, Boston 1994 (reprinted 1957).
- Radice, H. (1996): *The Question of Globalization: A Review of Hirst and Thompson*. Prepared for the annual meeting of the Conference of Socialist Economists, Newcastle-Upon Tyne, 12.–14. 7. 1996.
- Reich, R. B. (1991): *The Work of Nations: Preparing Ourselves for 21st-Century Capitalism*. Knopf, New York 1991.
- Robertson, R. (1992): *Globalization: Social Theory and Global Culture*. Sage, London 1992.
- Ruggie, J. G., Caporaso, J. A., Weber, S., Kahler, M. (1992): *Symposium: Multilateralism*. Special issue of *International Organization* 46, Summer 1992, s. 561–708.
- Seagrave, S. (1995): *Lords of the Rim: The Invisible Empire of the Overseas Chinese*. Bantam, London 1995.
- Singer, M., Wildavsky, A. (1993): *The Real World Order: Zones of Peace/Zones of Turmoil*. Chatham House Publishers, Chatham, NJ 1993.
- Spruyt, H. (1994): *Institutional Selection in International Relations: State Anarchy as Order*. *International Organization* 48, Autumn 1994, s. 527–557.
- Strange, S. (1986): *Casino Capitalism*. Basil Blackwell, Oxford 1986.
- Strange, S. (1990): *The Name of the Game*. In: Rizopoulos, N. X. (ed.): *Sea Changes: American Foreign Policy in a World Transformed*. Council on Foreign Relations, New York 1990, s. 238–273.
- Stone, D. (1996): *Capturing the Political Imagination: Think-Tanks and the Policy Process*. Frank Cass, London 1996.
- Stopford, J., Strange, S. (1991): *Rival States, Rival Firms: Competition for World Market Shares*. Cambridge University Press, Cambridge 1991.
- Taylor, P. J. (1996): *The Way the Modern World Works*. Wiley, London 1996.
- Tilly, Ch. (ed., 1975): *The Formation of National States in Western Europe*. Princeton University Press, Princeton 1975.
- Wallerstein, I. (1974): *The Modern World System*. Academic Press, New York 1974.
- Waltz, K. (1979): *Theory of International Politics*. Addison-Wesley, Reading, MA 1979.
- Williamson, O. E. (1975): *Markets and Hierarchies*. Free Press, New York 1975.
- Williamson, O. E. (1985): *The Economic Institutions of Capitalism*. Free Press, New York 1985.
- Znaniecki, F. (1973): *Modern Nationalities: A Sociological Study*. Greenwood Press, Westport, CT 1973 (reprinted 1952).
- Zysman, J. (1983): *Governments, Markets and Growth: Financial Systems and the Politics of Industrial Change*. Cornell University Press, Ithaca 1983.
- Zysman, J., Tyson, L. d'Andrea (eds., 1983): *American Industry in International Competition*. Cornell University Press, Ithaca 1983.

Poznámka:

- 1) *Staf' byla pripravena pro zvlášt'ní vydání International Journal (podzim 1996).*
- 2) *Autor zvlášt'ě děkuji Anně Leanderové, Hugovi Radicemu a Richardu Higgottovi za jejich poznámky a návrhy.*